

LINGVOKOMMUNIKATIV YONDASHUVNING BO'LAJAK GID- TARJIMONLARNI KASBIY TAYYORLASHDAGI DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Muallif: Narzullayeva Mohina Ulug'bek qizi

Tashkilot: O'zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali

E-mail: mohinanarzullayeva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada lingvokommunikativ yondashuvning bo'lajak gid-tarjimonlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashdagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Gid-tarjimon faoliyatining kommunikativ xususiyatlaridan kelib chiqib, talabalarda lingvistik, diskursiv, pragmatik, sotsiomadaniy hamda tarjimonlik kompetensiyalarini integrativ rivojlantirish zarurati asoslanadi. Lingvokommunikativ yondashuv asosida tashkil etiladigan ta'lim jarayonida kasbiy-kommunikativ vaziyatlar, rolli o'yinlar, muammoli topshiriqlar, ekskursiya matnlari, dialogik mashqlar va autentik materiallardan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Mazkur yondashuv bo'lajak gid-tarjimonlarning turistik axborotni xorijiy tilda aniq va izchil yetkazish, madaniyatlararo muloqotni samarali tashkil etish, kommunikativ vaziyatga mos nutq strategiyasini tanlash hamda tarjimonlik vazifalarini tezkor bajarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslanadi. Shuningdek, lingvokommunikativ yondashuvning kasbiy yo'naltirilganligi, interfaolliigi, vaziyatga asoslanganligi va amaliy faoliyat bilan uzviy bog'liqligi uning asosiy didaktik imkoniyatlari sifatida belgilangan.

Kalit so'zlar: lingvokommunikativ yondashuv, gid-tarjimon, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy-lingvokommunikativ kompetensiya, kommunikativ vaziyat, tarjimonlik kompetensiyasi, madaniyatlararo muloqot, didaktik imkoniyatlar.

Kirish. Globallashuv va xalqaro turizm aloqalarining rivojlanishi bo'lajak gid-tarjimonlarning kasbiy tayyorgarligiga yangi talablarni qo'ymoqda. Zamonaviy gid-tarjimon xorijiy tilni bilish bilan cheklanmay, turistik axborotni aniq va izchil yetkazishi, turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot o'rnatishi, milliy-madaniy tushunchalarni izohlashi hamda kasbiy vaziyatga mos kommunikativ strategiyalarni tanlay olishi zarur. Shu jihatdan talabalarning lingvistik bilimlari va kasbiy muloqot ko'nikmalarini integrativ rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism. Lingvokommunikativ yondashuv til birliklarini alohida o'rganishdan ko'ra, ulardan real yoki modellashtirilgan kasbiy vaziyatlarda maqsadga muvofiq foydalanishga yo'naltiriladi. D.Hymes kommunikativ kompetensiyani nafaqat grammatik bilim, balki til vositalarini muayyan ijtimoiy vaziyatga mos qo'llash qobiliyati sifatida izohlaydi (Hymes, 1972, 277–282-b.). Ushbu yondashuv bo'lajak gid-tarjimonlarda lingvistik, pragmatik, sotsiomadaniy va tarjimonlik ko'nikmalarini o'zaro bog'liq holda rivojlantirish imkonini beradi.

Lingvokommunikativ yondashuvning bo'lajak gid-tarjimonlarni kasbiy tayyorlashdagi didaktik imkoniyatlarini aniqlash hamda undan foydalanishning samarali metod va vositalarini asoslashdan iborat.

Lingvokommunikativ yondashuv tilni faqat grammatik, leksik va fonetik birliklar tizimi sifatida o'rganish bilan cheklanmasdan, mazkur birliklardan muayyan kommunikativ maqsadga erishish uchun foydalanishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvda ta'limning asosiy natijasi talabaning tilga oid nazariy bilimlarni egallashi emas, balki ularni kasbiy faoliyat sharoitida to'g'ri, o'rinli va samarali qo'llay olishidir. D. Hymes tomonidan ilgari surilgan kommunikativ kompetensiya konsepsiyasiga ko'ra, muloqot samaradorligi grammatik jihatdan to'g'ri jumlar tuzish bilangina belgilanmaydi; til vositalarining muayyan ijtimoiy vaziyatga muvofiqligi ham muhim ahamiyatga ega (Hymes, 1972, 277–282-b.).

M.Canale va M.Swain kommunikativ kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik va strategik komponentlarning o'zaro birligi sifatida tavsiflaydi. Mazkur komponentlar shaxsning til qoidalarini bilishi, nutqini ijtimoiy vaziyatga moslashtirishi va muloqot jarayonida yuzaga keladigan kommunikativ qiyinchiliklarni tegishli strategiyalar orqali bartaraf etishini ta'minlaydi (Canale va Swain, 1980, 27–31-b.). Gid-tarjimon faoliyatiga tatbiq etilganda ushbu kompetensiyalar turistik axborotni mazmunan to'g'ri yetkazish, turistlarning savollariga vaziyatga mos javob qaytarish, tushunmovchiliklarni izohlash va muloqotning uzluksizligini ta'minlashda namoyon bo'ladi.

Bizning fikrimizcha, **lingvokommunikativ yondashuv** — bo'lajak gid-tarjimonlarning tilga oid bilimlarini kasbiy muloqot maqsadi, kommunikativ vaziyat, adresatning ehtiyoji va madaniy kontekst bilan integratsiyalash asosida rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik yondashuvdir. Uning asosiy xususiyati til materialining kasbiy vazifalardan ajratilmagan holda o'zlashtirilishidir. Bunda talaba ekskursiya matnini shunchaki yodlab olmaydi, balki uni turistlarning yoshi, qiziqishi, madaniy mansubligi, til darajasi va kommunikativ vaziyatiga qarab qayta shakllantiradi.

Bo'lajak gid-tarjimonlarni tayyorlashda lingvokommunikativ yondashuvning birinchi didaktik imkoniyati ta'lim mazmunini real kasbiy faoliyat bilan integratsiyalashda namoyon bo'ladi. An'anaviy til mashqlarida leksik yoki grammatik birliklar alohida o'zlashtirilsa, lingvokommunikativ topshiriqlarda ular muayyan kasbiy vazifani bajarish vositasiga aylanadi. Masalan, turistik obyektni tavsiflash, ekskursiyani boshlash, guruhga xavfsizlik qoidalarini tushuntirish, turistlarning savollariga javob berish, marshrutdagi o'zgarishni izohlash yoki madaniy tushunmovchilikni bartaraf etish talabaning til bilimlari bilan kasbiy harakatlarini birlashtiradi. Natijada o'quv faoliyati gid-tarjimonning amaliy faoliyatiga yaqinlashtiriladi.

Yondashuvning ikkinchi didaktik imkoniyati kasbiy-kommunikativ vaziyatlarni modellashirish bilan bog'liq. Bunday vaziyatlar talabaning oldiga aniq kommunikativ maqsad

qo'yishi, ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatni belgilashi hamda mavjud shart-sharoitlarni hisobga olgan holda nutqiy yechim topishni talab qilishi kerak. Jumladan, "xorijiy turistga tarixiy atamaning mazmunini tushuntirish", "turistning e'tiroziga munosib javob berish", "yo'qolgan buyum bo'yicha yordam ko'rsatish" yoki "ekskursiya dasturidagi o'zgarish haqida guruhni xabardor qilish" kabi vaziyatlar talabalarning pragmatik va strategik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunda rol o'yin, vaziyatli tahlil, muammoli topshiriq, simulyatsiya va kasbiy dialoglardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Uchinchi imkoniyat bo'lajak mutaxassislarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda namoyon bo'ladi. Gid-tarjimon turistik obyekt haqida axborot beruvchi mutaxassis bo'lish bilan birga, turli madaniyatlar o'rtasida vositachilik vazifasini ham bajaradi. M.Byram madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani boshqa madaniyat vakillari bilan munosabat o'rnatish, madaniy hodisalarni talqin qilish va ularni o'z madaniy tajribasi bilan qiyoslash qobiliyatlari bilan bog'laydi (Byram, 1997, 34–38-b.). Shu bois ta'lim jarayonida milliy urf-odatlar, tarixiy tushunchalar, realiyalar, etnomadaniy birliklar va nutq odobi shakllarini xorijiy turistga tushunarli tarzda izohlashga qaratilgan topshiriqlardan foydalanish zarur.

To'rtinchi didaktik imkoniyat tarjimonlik va vositachilik ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Gid-tarjimon kasbiy faoliyat davomida axborotni so'zma-so'z tarjima qilishdan ko'ra, uning asosiy mazmunini ajratish, qisqartirish, soddalashtirish, izohlash va adresatga moslashtirish vazifalarini bajaradi. CEFR Companion Volume hujjatida vositachilik til foydalanuvchisining axborotni bir shaxs yoki guruhdan boshqasiga tushunarli shaklda yetkazish, murakkab mazmunni izohlash va muloqot uchun umumiy makon yaratish faoliyati sifatida talqin etiladi (Council of Europe, 2020, 90–106-b.). Demak, ekskursiya matnini qisqartirib bayon qilish, tarixiy ma'lumotni sodda tilda tushuntirish, milliy realiyaga izoh berish va ikki til o'rtasida og'zaki vositachilik qilish lingvokommunikativ tayyorgarlikning muhim topshiriqlari hisoblanadi.

Yondashuvning navbatdagi imkoniyati talabada kommunikativ moslashuvchanlikni shakllantirishdir. Ekskursiya jarayoni oldindan to'liq rejalashtirilgan nutq bilan cheklanmaydi. Turistlar tomonidan beriladigan kutilmagan savollar, guruh tarkibining o'zgarishi, vaqt cheklovi, nizoli holat yoki lingvomadaniy tushunmovchilik gid-tarjimondan tezkor nutqiy qaror qabul qilishni talab etadi. Shu sababli o'quv topshiriqlari bir nechta kommunikativ yechimga ega bo'lishi, talabaga til vositalari va nutq strategiyalarini mustaqil tanlash imkonini berishi zarur. Bunday faoliyat strategik kompetensiya bilan birga tanqidiy fikrlash, muammoni hal qilish va kasbiy mas'uliyat sifatlarini ham rivojlantiradi.

Lingvokommunikativ yondashuvni samarali amalga oshirishda autentik materiallardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Turistik xaritalar, muzey va tarixiy obyektlarga oid

matnlar, audio-gid yozuvlari, reklama bukletlari, sayohat dasturlari, turistlarning real savollari hamda ekskursiya videolari talabalarga kasbiy diskursning leksik, grammatik, pragmatik va uslubiy xususiyatlarini kuzatish imkonini beradi. Autentik material asosida talaba tayyor axborotni takrorlashdan tashqari, uni tahlil qiladi, tanlaydi, qayta tuzadi va kommunikativ vaziyatga mos shaklda taqdim etadi.

Mazkur yondashuv asosida ta'limni tashkil etishda o'qituvchi bilim beruvchi yagona manbadan kasbiy-kommunikativ faoliyat tashkilotchisi va maslahatchisiga aylanadi. Talaba esa o'quv jarayonining faol subyekti sifatida muammoli vaziyatni tahlil qiladi, tegishli til vositalarini tanlaydi, muloqot strategiyasini belgilaydi va o'z faoliyati natijasini baholaydi. Baholashda grammatik to'g'rilikning o'zi emas, balki mazmunning aniqligi, nutqning mantiqiyliqi, vaziyatga muvofiqligi, madaniy jihatdan maqbulligi, tarjimaning adekvatligi va kommunikativ maqsadga erishilganligi ham hisobga olinishi lozim.

Shunday qilib, lingvokommunikativ yondashuvning didaktik imkoniyatlari ta'lim mazmunini kasbiy faoliyat bilan integratsiyalash, kasbiy-kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish, madaniyatlararo muloqot va vositachilik ko'nikmalarini rivojlantirish, autentik materiallardan foydalanish hamda talabaning mustaqil nutqiy faoliyatini faollashtirishda namoyon bo'ladi. Mazkur imkoniyatlarning tizimli qo'llanishi bo'lajak gid-tarjimonning lingvistik bilimlarni real kasbiy vaziyatda maqsadga muvofiq qo'llashga tayyorligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Lingvokommunikativ yondashuv bo'lajak gid-tarjimonlarni kasbiy tayyorlash jarayonida tilga oid bilimlar, nutqiy faoliyat, tarjimonlik ko'nikmalari va madaniyatlararo muloqot tajribasini o'zaro integratsiyalash imkonini beradi. Ushbu yondashuvda xorijiy til ta'limining yakuniy maqsadi sifatida emas, balki aniq kasbiy-kommunikativ vazifalarni bajarish vositasi sifatida qaraladi.

Tahlillar natijasida lingvokommunikativ yondashuvning didaktik imkoniyatlari quyidagilarda namoyon bo'lishi aniqlandi: ta'lim mazmunini gid-tarjimonning real kasbiy faoliyati bilan integratsiyalash; kasbiy-kommunikativ vaziyatlarni modellashtirish; lingvistik, pragmatik, sotsiomadaniy va strategik kompetensiyalarni uyg'un rivojlantirish; tarjimonlik va vositachilik ko'nikmalarini shakllantirish; autentik turistik materiallardan foydalanish hamda talabalarning mustaqil kommunikativ faoliyatini faollashtirish.

Kasbiy vaziyatlarga asoslangan rol o'yinlar, ekskursiya simulyatsiyalari, muammoli topshiriqlar, autentik matnlar va madaniyatlararo muloqot mashqlarining tizimli qo'llanishi bo'lajak gid-tarjimonlarning turistik axborotni aniq, mantiqiy va adresatga mos tarzda yetkazish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bunda baholash jarayoni faqat nutqning grammatik to'g'riligiga emas, balki uning mazmuniy aniqligi, kommunikativ maqsadga muvofiqligi, madaniy maqbulligi, tarjimaning adekvatligi va kasbiy vazifaning bajarilish darajasiga asoslanishi lozim.

Shunday qilib, lingvokommunikativ yondashuvdan maqsadli va izchil foydalanish bo'lajak gid-tarjimonlarning kasbiy faoliyatga tayyorgarligini oshirishga, kommunikativ vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishiga hamda xorijiy turistlar bilan samarali madaniyatlararo mulqot olib borishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hymes D. On Communicative Competence // *Sociolinguistics: Selected Readings* / J.B. Pride, J. Holmes (eds.). — Harmondsworth: Penguin Books, 1972. — P. 269–293.
2. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // *Applied Linguistics*. — 1980. — Vol. 1, No. 1. — P. 1–47. DOI: 10.1093/applin/I.1.1.
3. Canale M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // *Language and Communication* / J.C. Richards, R.W. Schmidt (eds.). — London: Longman, 1983. — P. 2–27.
4. Byram M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. — Clevedon: Multilingual Matters, 1997. — 124 p.
5. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment — Companion Volume*. — Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. — 278 p.
6. Ap J., Wong K.K.F. Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems // *Tourism Management*. — 2001. — Vol. 22, No. 5. — P. 551–563. DOI: 10.1016/S0261-5177(01)00013-9.
7. Weiler B., Black R. *Tour Guiding Research: Insights, Issues and Implications*. — Bristol: Channel View Publications, 2015. — 208 p.
8. Cohen E. The Tourist Guide: The Origins, Structure and Dynamics of a Role // *Annals of Tourism Research*. — 1985. — Vol. 12, No. 1. — P. 5–29. DOI: 10.1016/0160-7383(85)90037-4.